

Dragthistorie i retsbetjentarkiverne

N.H. Frandsen

Fortid og Nutid oktober 1995, s. 220-232.

Ønsker man at studere 1800-tallets dagligliv og materielle kultur, støder man ofte på vanskeligheder med at finde brugbart kildemateriale. N.H. Frandsen gør i denne artikel opmærksom på de hidtil ikke udnyttede oplysninger om den jævne befolknings beklædning, som findes i periodens retsbetjentarkiver.

N.H. Frandsen, f. 1944, arkivar ved Grønlands Nationalmuseum og Arkiv. Har bl.a. skrevet *Dansegilde og mordbrand. Vejledning i retsbetjentarkiver*, 1995.

Når dragthistorikerne skal beskrive fortidens klædedragt, har de flere forskellige kilder, som kan fortælle noget om dragter og dragtskikke. Fælles for de fleste af disse kilder er, at de giver spredte eller usikre oplysninger. De bevarede dragter på museerne er væsentlige kilder, men det er som regel »det pæne tøj«. Arbejdstøjet og hverdagstøjet kommer sjældent på museum. Det bliver slidt op eller syet om til noget andet. Det er forholdsvis få dragter, der opbevares på museerne, og det er et spørgsmål, hvor repræsentative de er. Tegninger, malerier og fotos kan være rekonstruktioner eller opstillinger og viser ligeledes ofte det pæne tøj, søndagstøjet. Til gengæld giver disse kilder en del oplysninger, man ikke kan få ad arkivalsk vej. Erindringer, rejsebeskrivelser m.m. byder på andre problemer. Hvor dækkende er beskrivelsen for den pågældende egn eller tid? Er meddelelsen en god iagttagelse? Hvilket socialt lag er der tale om? Hvor længe efter er erindringerne skrevet? For alle disse kildegrupper gælder, at det er ydertøjet, der ses og gengives. Undertøjets historie lader sig vanskelig dokumentere ad denne vej, selv om der kan findes noget på museerne.

Af arkivalsk materiale benyttes som regel kun skifterne. Her opregnes den afdødes klæder, stykke for stykke. Skiftet blev foretaget i overværelse af vid-

ner, således at alt burde være med. Skifterne har en høj kildeværdi. Men de er heller ikke uden problemer. De fortæller kun, hvad den pågældende *ejede*, ikke hvordan den pågældende var klædt. Man kan ikke af skiftet se, om kvinden gik med to eller tre skørter. For de fattige kan det her være svært at finde oplysninger om klæder, som ofte var så slidte, at de ikke havde nogen værdi. Børnetøjet optræder slet ikke i skifterne. Når der er skifte efter børn, er det i forbindelse med, at barnet tidligere har fået en arv efter en fader eller moder. Det er så denne arv, der deles igen. Barnets tøj nævnes ikke.

Retsbetjentarkiverne

Men faktisk findes der kilder til, hvordan folk i 1800-tallet gik klædt til hverdag, både børn og voksne. Kilder, der undertiden flyder rigeligt, og som derfor kan hjælpe dragthistorikeren. De ligger i retsbetjentarkiverne – politi- og domstolsarkiver før 1919.

Fordelen ved disse kilder er, at de er samtidige, deres opgave er at være en nøjagtig registrering, og de dækker hele landet, egn for egn. Det sidste skal dog tages med et vist forbehold, for bevaringsforholdene for retsbetjentarkiverne varierer fra embede til embede,

Vi har ikke mange billeder, slet ikke fotografier, af den jævne befolknings klædedragt fra midten af 1800-tallet, og i mange tilfælde drejer det sig om konstruerede billeder, sådan som det tydeligvis er tilfældet her, hvor fotografen vil give os et indtryk både af den gamle gård og af bondebefolkningen i såvel hverdags- som søndagstøjet. Fotograf: Svend Bay. Dragsholm Lokalhistoriske Arkiv.

ligesom der kan være store variationer i den måde, protokollerne er ført på, og dermed også den periode, hvorfra der findes dragtoplysninger. Der findes oplysninger fra hele 1800-tallet, men nok fyldigst fra omkring 1830 til omkring 1880.

Oplysningerne kan inddeles i personlige, specifikke oplysninger, d.v.s. hvorledes den enkelte person var klædt på et bestemt tidspunkt; personlige, generelle oplysninger, d.v.s. en fuldstændig (f.eks. ved skifter) eller delvis (f.eks. ved udpantning) registrering af, hvad en enkelt person ejede; og almene oplysninger, der kan fortælle noget generelt om klædedragt på en egn.

Danmark var inddelt i mange retskredse – birker, herreder og købstæder – og der skete mange ændringer i ti-

dens løb. Retskredse kunne blive nedlagt, to retskredse kunne lægges sammen, eller en retskreds kunne deles. Ofte var samme person retsbetjent i to eller flere retskredse samtidig. I teorien skulle protokollerne for hver retskreds stadig føres separat, men i praksis sker der undertiden en sammenblanding. Mange retskredse havde ikke egen arrest, men benyttede den nærmeste købstads. Man skal også være opmærksom på, at det ikke altid er nok at arbejde med arkivalierne fra en bestemt retskreds. Især arrestationer og efterlysninger drejer sig ofte om personer fra andre retskredse. De to første eksempler fra Store Heddinge byfoged nedenfor drejer sig således om personer fra Vordingborg og Roskilde. Samtidig betyder det også, at der er mulighed for at

finde oplysninger om klædedragten på en egn, selv om de mest interessante arkivalier måske ikke er bevaret i den pågældende retskreds.

Kildegrupper med systematiske og hyppige oplysninger

Der er to politiopgaver, der har efterladt sig protokoller, som er fyldt med oplysninger om påklædning. Den ene er efterlysning af personer, den anden er indsættelse i arresten. Protokollerne over efterlyste personer kan have forskellige navne. Ved Antvorskov birk drejer det sig om *efterlyste personer*, ved Næstved byfoged om *signalementsprotokol*. Men formålet er det samme, nemlig at give en fyldestgørende beskrivelse af personens udseende og påklædning, således at den pågældende kunne genkendes.

Når en person blev indsat i arresten,

blev den pågældendes påklædning beskrevet nøje. Derved får man en lang række oplysninger om klædedragt, som efter behov kan ordnes efter egn eller retskreds, alder, erhverv m.m. Senere sker der dog det, at påklædningen ikke længere oplyses, men kun, hvad der fandtes af andre ejendele: sølv-lommeur, portemonnæ m.m. I nogle retskredse kommer ændringen i 1860'erne, i andre retskredse i 1880'erne. I Store Heddinge byfogeds arrestprotokol 1839-1855 kan man bl.a. finde følgende oplysninger:

18.1.1839: væversvend Hans Christensen, Vordingborg, 24 år. En blå hvergarns frakke, en blå klædesvest med blanke knapper, en rødtribet hvergarns nattrøje, et rødternet bomulds halstørklæde, blå hvergarns benklæder, støvler, hvide uldstrømper, brun klædes kasket, en hørlærreds skjorte.

Udbetalingssamtale
 i Officiens og Kirkeprotokollen.

Navn, Stilling og Fødested.

sider.

Signalement.

Arresteret.

Datum. Under hvis Jurisdiction. Af hvilken Art.

110 109	Ane Kirstine Olsdatter, 34 Daglejer Jacob Christensens enke, der var blevet arresteret den 16. december 1852 for at afsone en skolemukkt, var høj af vækst, stærk af bygning, havde brune øjne og blondt hår, og at hun var iført grøntribet hvergarnsskørt, rødternet bomuldstrøje, rødternet bomuldsforklæde, gulblomstret tørklæde, sort hvergarnsklokke, tvistlærreds særk, sorte uldstrømper og trætofler. Holbæk byfogeds arkiv, Landsarkivet for Sjælland m.m.	1852	16	af Holbæk
---------	---	------	----	-----------

Arrestprotokollen oplyser, hvad den pågældende var iført ved sin ankomst til arresten. Den fortæller derfor noget om hverdagstøjet. I Holbæk byfogeds arrestjournal 1850-1861 kan man således læse, at Ane Kirstine Olsdatter, daglejer Jacob Christensens enke, der var blevet arresteret den 16. december 1852 for at afsone en skolemukkt, var høj af vækst, stærk af bygning, havde brune øjne og blondt hår, og at hun var iført grøntribet hvergarnsskørt, rødternet bomuldstrøje, rødternet bomuldsforklæde, gulblomstret tørklæde, sort hvergarnsklokke, tvistlærreds særk, sorte uldstrømper og trætofler. Holbæk byfogeds arkiv, Landsarkivet for Sjælland m.m.

29.10.1840: malermester Johan Andreas Høiberg, Roskilde, 31 år. Blå tvistes trøje, blå klædes benklæder forsynet med skind mellem benene, hvid sirtses vest og et rødt bomulds-tørklæde samt en grøn klædeska-sket.

16.2.1839: tjenestekarl Hans Hansen, Spjellerup, 36 år. Blå vadmels trøje, rødtribede hvergarns benklæder, grøntribet hvergarns vest, rødt bomulds halstørklæde, sort uldhat, hvide uldstrømper og træsko, en hørlærreds skjorte. Den 11.10.1839 var hans påklædning den samme, bortset fra, at skjorten var af blå-lærred, og han havde en klædeska-sket i stedet for hat.

27.6.1839: tjenestekarl Søren Jensen, Løjtved, 34 år. Blå vadmelsfrakke, hvide vadmelsbenklæder, blåternet bomuldsvest, hvid vadmelsnattrøje, hørlærreds skjorte, uldstrømper og sko, hat.

8.7.1839: husmandskone Ane Margrethe Hansdatter, Bøgeskov, 34 år. Grøn hvergarnstrøje, grøntribet hvergarns skørt, blåternet linned forklæde, sorte uldstrømper og træsko.

4.11.1839: husmandskone Karen Larsdatter, Gevnø, 36 år. Rødtribet hvergarns skørt og trøje, rødternet forklæde, sko og blåstrømper, grøn hue og lin.

22.4.1840: tjenestepige Maren Olsdatter, 13 år. Grønt vadmelskørt og rødtribet hvergarns trøje, rødternet bomulds tørklæde, hvidt hvergarns forklæde, hue og lin, blåstrømper og træsko.

Ovenstående er komplette beskrivelser af de pågældendes påklædning, men man kan også kigge på enkelte dele af dragten, f.eks. på hvor mange skørter kvinderne gik med.

I Store Heddinge byfogeds arrestprotokol 1868-1874 findes bl.a. følgende oplysninger herom fra 1869:

Ane Laura Petersen, 26 år. En gammel ternet hvergarnskjole, et gammelt skørt.

Karen Sofie Larsen, 63 år. Et gråstribet skørt, to underklokker.

Karen Sophie Frederik, 27 år. Et gråt skørt og et gammelt sort ditto.

Sidse Marie Nielsen, 15 år. En rødternet hvergarnskjole, to skørter.

Ane Marie Jensen, 36 år. Et grønternet skørt, en hvid klokke.

Ane Marie Ingvolsen, 60 år. En grøn kjole, to underskørter.

Kirstine Jensine Hansen, 35 år. En hvergarnskjole, et sort og et hvidt underskørt.

Karen Marie Jensen, 30 år. En grøn-prikket trøje, et sort, et grønt og et brunt skørt.

Man kan også se på undertøjet. I Næstved byfogeds signalementsprotokol 1869-1878 er der i året 1877 omtalt ni kvinder, hvoraf fire gik med underbenklæder. To fra byen og to fra landet, alle fire i perioden februar-april. Der var 29 mænd fra købstæder, hvoraf tre brugte underbenklæder, og 47 mænd fra landet, hvoraf 17 brugte underbenklæder. Det var overvejende hvide bomulds underbenklæder, og de blev brugt om vinteren. I perioden maj-september nævnes kun én mand med underbenklæder.

Underbukser optræder også flere år tidligere. I Skælskør byfogeds visitations- og arbejdsprotokol 1846-1861 omtales husmand Hans Jensen under 20. oktober 1853. Han var iført blå vadmelsklæder, bestående af trøje, bukser og vest, sort klædeskasket, støvler, ulden nattrøje og uldne underbukser, strømper og sort halsklud.

Hvordan gik børnene så klædt? Her kan man tage et uddrag af Antvorskov birks protokol over efterlyste personer 1826-1853:

17.1.1829: Caroline Hansdatter, Tjæreby, 8-9 år. Rødtribet trøje, rødt bais

Torsdag 16 October 1871

- 108 Christen Nielsen af Dysted 25 år, ansigtsfarve sund, høj og klein, øjne brune, hår og Negle sort, 1 blå over Negle og med over næsebror kind, iført 1 Blå byffer Skjorte, 1 Skjorte, 2 Jæltøen Blæder 2 Lærred. Lærklæder, 1 Madagaskar Skjorte, 1 Byffthue, 1 Hue, 1 par Lærred og 1 par Blæder, 1 par Høringes og 1 par Lærred.
- 109 Karen Pedersen, parcellist Christen Nielsen's hustru af Dysted 26 år, ansigtsfarve sund, stærk af bygning, øjne blå, hår blondt, iført 1 Blå grøn Skjorte, 1 Madagaskar Skjorte, 4 Lærred, 1 Hue, 3 Lærred og 1 par, 1 par Blæder, 1 par, 1 par Høringes, og 1 par Høringes.
- 110 Hans Christian Madisen af Duenverup 34 år, ansigtsfarve sund, høj og middel, øjne blå, hår og Negle blondt, iført 1 Blå byffer Skjorte, 1 Skjorte, 1 grøn Madagaskar Skjorte, 1 Hue og 1 par Blæder, 1 Hue og 1 par, 1 par Høringes og 1 par Høringes.

I Næstved byfogeds signalementsprotokol 1869-1878, kan man i 1871 under nr. 108 og 109 læse følgende signalement af Christen Nielsen og Karen Pedersdatter, der også giver en udførlig beskrivelse af deres påklædning: Christen Nielsen af Dysted, 25 år, ansigtsfarve sund, høj og klein, øjne brune, hår og skæg sort, et ar over næsen og ned over venstre kind, iført en plydskasket, en skjorte, to halstørklæder, to lommestørklæder, en vadmelsfrakke, en buchskindsvest, et par blå lærredsbeklæder, en nattrøje, et par strømper og et par træsko. Karen Pedersen, parcellist Christen Niensens hustru af Dysted, 26 år, ansigtsfarve sund, stærk af bygning, øjne blå, hår blondt, iført en hvergarnskåbe, en blågarns kjole, fire tørklæder, en særk, tre underskorter, et par beklæder, en hue, et par strømper og et par støvler. Man kan undre sig over, hvordan byfogeden ved, hvor mange underskorter hun var iført, men også dette svar kan måske findes andetsteds i byfogedarkivet. Næstved byfogeds arkiv. Landsarkivet for Sjælland m.m.

skørt, blå trykket forklæde, strømper og træsko, en rød kattuns hue på hovedet og et blå tørklæde om halsen.

- 31.8.1831: Ane Hansdatter, 10 år. Grøn trøje og skørt, rødtribet forklæde.
- 3.9.1831: Lisbeth Hansdatter, 15 år. Grøn trøje, ditto skørt, blågarns forklæde og havde hue på hovedet, men var barfodet.
- 26.3.1831: Vilhelm Pedersen, søn af en vognmand i Næstved, 13 år. Blå vadmels trøje, hvide lærreds bukser, rødtribet vest, rødternet bomulds halstørklæde, fløjlskasket, blågarns skjorte, uldstrømper og træsko.
- 26.6.1832: Vilhelm Johannes Romperup, 11 år. Rødtribet hvergarns trøje, grå beklæder og en broget hue samt træsko.

Den 8-9 årige Hans Sørensen fra Benløse optræder flere gange i protokollen:

- 22.6.1829: brun blakket kort vadmels-trøje med flade messingknapper, mørkeblå vide vadmelsbukser, grøn- og hvidtribet vest, rød ulden hue samt træsko og hvide strømper.
- 2.10.1830: kort blå vadmels-trøje med blanke knapper og ditto vest, hvide lange vide lærreds beklæder, men var barbenet og barhovedet.
- 19.10.1830: blå vadmels-trøje og vest, lange vide lærreds beklæder, hat og strømper, men uden sko eller andet fodtøj.
- 9.12.1830: blå vadmels-trøje, ditto beklæder, strømper, hat og træsko.

I pakken med efterlysninger 1861-

1869 i Stevns-Fakse herred omtales bl.a.:

Karen Hansen, 24 år. Rødt skørt, sort trøje, mørkt tørklæde og sko eller træsko.

Mariane Svendsen, 22 år. Sort eller ternet skørt, klædes trøje, mørkterret sirtses tørklæde, sort klædes kåbe og højhælede snørestøvler.

Begge var undvejet fra Holstebro arrest i 1866. Der er også efterlysninger efter tyvekoster i samme pakke. Fra tjenestekarl Andreas Sørensen, Lyng-

drup i Horsens sogn, blev der 16.11. 1865 stjålet følgende:

1 mørkeblå vadmels frakke med hornknapper og hvidt og sort biber-for.

1 par sorte vadmelsbenklæder med sorte hornknapper med fire huller i.

1 sort brunels vest med sorte brunels knapper og rygstykke af hvidt og sort lærred.

1 grønprykket ditto med hornknapper med to huller i, foret med sort lærred og med dobbelt sort rygstykke.

1 rødtribet bomulds nattørje med hvidt lærreds for, sorte firhullede

Efterlysning.

Bed et under Ide dennes begaaet Tyveri hos Huusmand Niels Christian Jensen paa Leere Hede i Svenstrup Sogn er bortstjaalen:

1 ny blaae Vadmels Frakke, hvis Skjoder ere forede med lysbleaat priffet Mulum og forøvrigt med Bomulds Lærred.

1 Par nye blaae Vadmels Beenklæder, forede med hvidt Lærred.

1 sort overspændt Brunels Vest med Knaphuller i venstre Side og foret med sort firflet Lærred.

1 laadden Hue med rødt Foer.

1 bruunt uldent Halstørklæde med Bort om.

1 lille firfattet Speil i forgyldt Ramme.

1 rund Messing Svovlsstikdaase og

3 Nøgler, hvoraf de 2 vare samlede med et Baand, og den tredje manglede et Stykke af Diet.

Bemeldte Koster udbedes behagelig efterlyste og i Antræffelsestilsælde anholdte tilligemed Besidderen, saasreint denne er en mistænkelig Person, samt By- og Herredscontoiret i Ribe derom meddeelt Underretning.

Nalborg Stiftamthaus, den 15de October 1861.

Dahlstrøm.

At nye og gode klæder var værdifulde genstande, fremgår tydeligt af de mange efterlysninger efter stjalne klæder, man kan finde i retsbetjentarkiverne. Efterlysningerne siger samtidig noget om, hvad der var de mest eftertragtede klædningsstykker. Her er det husmand Niels Christian Jensen, der har fået stjålet hele sin pæne garderobe. Efterlysningen stammer fra en pakke med efterlysninger 1861-1869 i Stevns-Fakse herreds retsbetjentarkiv. Landsarkivet for Sjælland m.m.

knapper i brystet og en træknapp, overtrukket med samme slags tøj, som trøjen var af, for hvert af ærmerne.

- 2 blågarns skjorter, af hvilke formentlig den ene med rød tråd er påsyet bogstaverne A. D. S.
- 1 skind-pengepung.
- 1 par blågarns lagner.
- 1 par halvgamle støvler.

Den meget udførlige beskrivelse i dette tilfælde skyldes, at formålet er, at andre skal kunne genkende klædningsstykkerne. Men den er samtidig en udmærket hjælp til dragthistorikerne. Efterlysninger af personer eller genstande kan også findes i retsbetjentens korrespondance, eller de kan være lagt ved retssagens dokumenter.

Retsbetjenten var også skifteforvalter, og skifterne er velkendt som kilde. De skal derfor ikke omtales her, bortset fra, at det skal påpeges, at hvor boet ikke findes registreret, kan der undertiden findes oplysninger under auktioner (se nedenfor).

Kildegrupper med jævnlige dragtoplysninger

Denne gruppe er mere uensartet, og ikke alle kilder giver lige gode oplysninger. Der er både personlige oplysninger og almene oplysninger.

Personlige oplysninger

Retsbetjenten havde mange opgaver. En af dem var at virke som foged, og som sådan foretog han jævnlige udpantninger. I de lavere sociale lag var det undertiden tøjet, der blev gjort udlæg i, simpelthen fordi den pågældende ejede så lidt, at alt måtte medtages. Dette gjaldt bl.a. for tjenestefolk, men også for andre erhverv. Problemet er her det samme som ved skifterne, at det handler om, hvad den pågældende *ejede* og ikke, hvordan han/hun gik

klædt. Til gengæld er det ejerskab i en yngre alder, og man kan være heldig, at der er oplysninger fra flere forskellige tidspunkter vedrørende den samme person, således at man får en udvikling i garderoben.

Udpantningen kunne også finde sted i forbindelse med opkrævning af omkostninger ved en retssag. Opkrævnings skete, når den pågældende forlod arresten, enten som løsladt eller for at overføres til f.eks. tugthuset. I sidstnævnte tilfælde kan det undertiden være en liste over arrestantens klæder, som nu skulle ombyttes med fange dragten.

Arrestanten Joseph Christian Bæær, der var idømt tre års rasphus, blev afkrævet omkostninger 19.7.1830. I Sorø by og birks fogedprotokol opregnes:

- 1 grøn klædeskasket.
- 1 uldent rejsetørklæde.
- 2 stk lærredsforklæder.
- 1 gul vest.
- 1 sort silke lommetørklæde.
- 2 par gamle blå klædesbukser.

Udpantningen skete for at skaffe sikkerhed for et pengebeløb. Ofte kunne den udpantede ikke betale, og det medførte, at de pantede effekter blev solgt på auktion. Også i forbindelse med skifter kunne der afholdes auktion over løsøre. Retsbetjenten var også auktionarius, og man kan derfor også i retsbetjentarkivets løsørekataloger finde oplysninger om klædedragt.

I Stevns-Fakse herreds auktionsskatalog 1834 findes f.eks. auktionen over tjenestepige Sidse Nielsdatters efterladenskaber. Der blev bl.a. solgt:

- 1 rødtribet skørt og trøje.
- 1 grøntribet skørt og trøje.
- 1 gultribet forklæde.
- 1 sort kjole.
- 1 kyse.
- 1 par mammelukker
og andre klædningsstykker.

№ 1. Dødsboet, efter pigen Margrethe Rasmus datter af Strøbye Kvindes
Akte

1. 1 grøn kjole med taar	4.
2. 1 rødstribet hvergarns trøje og skjort	2.
3. 1 ditte <i>Skjort og Skjort</i>	1. 3
4. 1 ditte . . . do . . . do	1. 3
5. 1 grøn <i>Skjort</i>	1. 3
6. 1 rød blommet <i>Forklæde</i>	1.
7. 1 grøn <i>Skjort</i>	1.
8. 1 hvid <i>Forklæde</i>	1.
9. 1 hvid blommet <i>do</i>	2.
10. 1 hvid ditte	1.
11. 1 ditte <i>Skjort</i>	2.

Ligesom skifteprotokollerne fortæller auktionskatalogerne, hvad den pågældende ejede, ikke hvordan han eller hun gik klædt. Her er det fortegnelsen over genstandene i dødsboet efter pigen Margrethe Rasmusdatter af Strøbye, der er opført i Stevns-Fakse herreds auktionskatalog fra 1834. Margrethes garderobe har bl.a. omfattet: En rødstribet hvergarns trøje og skjort, to rødstribede hvergarns bull og skorter, et grønt vandmelsskjort, et rødblommet og et grønnet tørklæde, et blålærreds og et hvidt forklæde, et lærreds forklæde, et blomstret lærreds tørklæde m.m. Stevns og Fakse Herreds retsbetjentarkiv. Landsarkivet for Sjælland m.m.

I Merløse-Tuse herreds auktionsforretninger er bl.a. indført følgende løsøre-auktioner:

26.8.1865: Jens Jensen, Østrup. Død på Holbæk fattiggård.
2 gamle og 1 ny kasket;
1 nattørje og et par underbenklæder;
1 blå frakke;
2 par benklæder;
m.m.

26.8.1865: arrestant Elisabeth Sophie Pedersen, Holløse.
3 særke;
2 sirtses tørklæder, et uldent ditto og et gammelt forklæde;
1 hat, 1 gammel sort trøje og 10 kraver;
3 par ærmer, 4 tørklæder;
m.m.

Oplysningerne om den sidstnævnte

findes også i Merløse-Tuse herreds fogedprotokol.

Men også i andre forhold giver fogedprotokollen oplysninger om en persons påklædning. Fogeden foretog ligsyn ved drab, selvmord og ulykker, og meget ofte står der, hvad den afdøde var iført. Drejer det sig om arbejdsulykker, er man således sikker på at have en beskrivelse af arbejdstøjet. I Sorø by og birks fogedprotokol finder man således den 3. juni 1829 ligsyn over indsidder Jens Niensens hustru, der blev fundet død på loftet i deres hus. Liget var iført særk, en grøn nattørje, et blåtrykkes tørklæde, tæt sluttet om halsen og hue på hovedet, som var bundet under hagen på sædvanlig måde.

Den 27. september 1829 blev der holdt ligsyn over husfæster Christen Larsens hustru. Hun fandtes liggende i sengen iført sine sædvanlige klæder, nemlig en hvid klokke, en grøn nat-

trøje, halstørklæde, hue med lin og første bundet på sædvanlig måde under hagen, strømper med strømpebånd.

Almene oplysninger

Skifteforvalteren trådte også til, når der var tale om konkurs. I sådanne tilfælde blev konkursboet registreret ligesom et dødsbo. Når en erhvervsdrivende, der handlede med tøj, gik konkurs, får man selvfølgelig ikke oplysninger om, hvordan den enkelte person gik klædt, men man får til gengæld et

indtryk af, hvad der blev solgt, og således indirekte nogle generelle oplysninger om egnens påklædning.

Der kan også forekomme udpantninger hos handlende, hvor en del af eller hele varelageret opregnes. De giver på samme måde oplysninger om evt. modfarve og -stof. Da købmand Tronier i Sorø blev pantet i 1830, bestod varelageret bl.a. af:

- 12 alen blåt klæde;
- 91 alen gråt klæde;

2	4	-	x 38	J. H. Frandsen
1	5	-	x 39	Jens Torngren
"	3	4	x 40	Florsin Andersen
1.	3	8	x 41	Jens Henri Christensen
1.	2	8	x 42	Christen Christensen
B.	"	12	x 43	Anders Møller
B	4	"	x 44	J. H. Frandsen
1.	1	8	x 45	Konrad Thomsen
1.	5	4	x 46	Anders Møller
"	5	4	x 47	Jens Henri Christensen
1.	3	"	x 48	Jens Henri Christensen
1.	4	"	x 49	Anders Møller
2	"	"	x 50	Jens Henri Christensen
1.	5	"	x 51	Jens Henri Christensen
"	5	12	x 52	Jens Henri Christensen
"	5	4	x 53	Jens Henri Christensen
"	3	"	x 54	Anders Møller
3	1	4	x 55	Jens Henri Christensen
"	5	"	x 56	Jens Henri Christensen
2	2	"	x 57	Jens Henri Christensen
6	1	"	x 58	Anders Møller
54	1	8		

14		
-	59	56 bito sort Stouts
-	60	71 bito graat bito
-	61	63 bito Schirting
-	62	22 bito sort bito
-	63	40 bito bito
-	64	2 bito bito
-	65	44 bito Stouts
-	66	5 1/2 bito bito
-	67	16 bito bito
-	68	50 bito blaåt bito
-	69	30 bito hvidt Schirting
-	70	2 bito graat bito
-	71	4 forskellige Tørklæder
-	72	56 Alen graat Schirting grøn
-	73	45 bito hvidt bito
-	74	10 bito violet Merinos
-	75	9 bito rødt Parisienne
-	76	7 bito lilla Saxoni
-	77	8 bito Haandklædetøi
-	78	12 bito Beenklædetøi
-	79	2 bito tærnet Bomuldstøi
-	80	8 bito rødt og grønstrøbet Catun
-	81	4 1/2 bito violet Bomuldstøi
-	82	12 bito Sirts
-	83	16 bito graat Beenklædetøi
-	84	13 bito rødt bito
-	85	16 bito blaåt bito
-	86	17 bito rødtærnet bito
-	87	31 bito violet bito
-	88	9 1/2 bito bito
-	89	30 bito blaåt bito
-	90	33 bito grønt og blaåt Bomuldstøi
-	91	12 bito grønnt Sirts
-	92	4 bito rødt bito
-	93	7 bito bito bito
-	94	4 bito bito bito et par mørkeblå
-	95	5 1/2 bito bito bito
-	96	16 bito mørkt Bomuldstøi
-	97	19 bito blaåt bito

Købmandens varelager fortæller ikke noget om den enkelte persons klædedragt, men kan være med til at vise hvilke farver, mønstre og stoffer, der var moderne på egnen på den tid. Her er det et uddrag fra protokollen over auktionen efter købmand Julius Møllers fallitbo i Frederikssund. I protokollen over auktionen er indbundet den trykte fortegnelse over boet. På side 14 opregnes købmandens varelager af forskellige klædestoffer. Auktionsdokumenter 1841-1848. Frederikssund byfogeds arkiv. Landsarkivet for Sjælland m.m.

9 alen gult sirts;
28 alen grønt sirts;
11 alen blåstribet sirts;
20 alen blå sirts;
10 alen stribet buksetøj;
5 alen gult vestetøj;
35 røde og 30 grønne sirtses tørklæder;
et mindre antal gule, brune, blå og hvide samt ternede tørklæder.

Der er mange bomuldstørklæder, hvor de røde dominerer. Der er rødt, rødstribet, rødternet og blåternet bomuldstøj og mange andre stoffer i mange andre farver.

Auktioner over konkursboer eller varelageret fra en handlendes dødsbo kan på samme måde give oplysninger om egnens klædedragt.

Kildegrupper med sporadiske oplysninger

Retsbetjentens bedst kendte opgave var som politimester og dommer. I forbindelse med retssager kan der – især i politiprotokollen – være oplysninger om klædedragt. Da Anders Jespersen fra Midtsjælland blev tiltalt for tyveri i 1879, blev det bl.a. oplyst, at han havde købt en violetstribet dyffelsfrakke kort forinden.

Maren Pedersdatter, 37 år, blev anholdt for løsgænger i Merløse-Tuse herred i januar 1825 og fremstillet i politiretten iført grønt hvergarnsskørt, rød strikket nattrøje og derover en gammel blåprikket spændsertrøje, rødstribet uldent forklæde, blågarns særk og gammel ulden klokke, blåternet lærreds halstørklæde, en gammel brun hue, korsklæde, et gammelt brunt tørklæde om hovedet, blå uldstrømper og træsko.

Ved tyverier stjæles der undertiden også tøj. En bissekræmmer blev arresteret i Løve herred i 1846, og listen over hans konfiskerede varelager blev fremlagt i retten. Der er mange tørklæder iblandt, og da han havde været bis-

sekræmmer i tre år, må man antage, at han kendte købernes smag, og at varelageret derfor siger noget generelt for egnen. Han havde 25 tørklæder: 4 silke, 8 halvsilke, 12 bomuld og 1 uoplyst. Syv af dem var blå- og rødternede bomuldstørklæder, men der var også fem halvsilke tørklæder i grønt og brunt. Gult var ikke efterspurgt. Der var kun et gult bomuldstørklæde med grøn kant og et gult blomstret silketørklæde.

I forbindelse med voldtægt, uterlighed o.l. kan der også være oplysninger om klædedragt, her især om underbukser eller mangel på samme.

I Merløse-Tuse herreds politiprotokol den 20. februar 1847 og følgende retsmøder, tiltales skolelærer Aagesen i Sønder Jernløse for uanstændigt forhold mod skolepiger. Han brugte at beføle pigebørnenes kønsdele, i hvilken hensigt han plejede at stikke hånden ind igennem den åbning, der var på siden af deres kjoler, og pigebørnene havde derfor i almindelighed befæstet denne åbning med knappenåle.

I foråret 1865 blev den 9-årige Amina offer for en sædelighedsforbrydelse. Gerningsmanden førte hende afsides, opknappede og nedrev hendes benklæder

I anmeldelsesprotokollerne, hvor de anmeldte lovovertrædelser indføres, kan der forekomme signalement – inklusive påklædning – af en mistænkt.

Det samme kan ske under forhør i politiretten. I Antvorskov birks forhørsprotokol den 11. juni 1831 beskrives to personer, der mistænkes for at have udgivet falske pengesedler. Det var en mand på 40-50 år, iklædt blå vadmel eller klædes stumptrøje, ligeledes lange blå benklæder og rund hat. Desuden en kvinde o. 40 år, iklædt grønne klæder, havde et klæde bundet uden om korsklædet ned under hagen.

Ved de civile retssager, der findes i justitsprotokollerne, kan der være oplysninger at hente i sager mellem næ-

ringsdrivende. Det vil i så fald som regel være i dokumenterne, for proceduren var skriftlig, så protokollerne er meget kortfattede. Men i justitsdokumenterne kan man finde regninger, la-

geropgørelse o.l., der kan fortælle noget generelt om klædedragt på samme måde som ved konkurssager.

I delinkventregnskaberne, der er regnskab over udgifterne vedrørende

166

Nr. 6. - Fremboerarbejder Carl Henrik Hansen.
 Per Arrestprotokoll pag 58.

1854. Mai 19.

Op. i S. Hansen med nr. 29 / Per Olsen / - Arrestprotokoll

Arrestprotokoll fra den med Visitationsmænd at være
 i følgende Rensning
 1 par Lyseblå Benklæder,
 1 blåt ulden Nattrøje
 1 sort Jerngarns Vest
 1 uld Jaldstørklæde
 1 sort Lomme Løssokke
 1 par Støvler
 1 pibe
 1 Cigarrør
 Endvidere som fra Jerngarns Vest som fra Broder
 tilføjet:
 1 par Støvler, 1 Pibe, 1 Cigarrør
 1 Præge som fra 21/
 Prægen lyseblå Jerngarns Vest under Løssok
 som fra Broder J.P. Hansen. 16 Soler

Carl Henrik Hansen		Gen- tjen	Løb	Af Indtægten indbragt	
1854	Arrestprotokoll		4	1854	4
	Indførelse Rensning	300 2/4	2	Løb for Jerngarns Vest	2
				Mønt	

I Skælskør byfogeds visitations- og arbejdsprotokoll 1846-1861 kan man læse, at jernbanearbejder Carl Henrik Hansen ved sin arrestation i 1854 var iført et par lyseblå benklæder, en blåstribet ulden nattrøje, en ternet hvergarnsvest, et uldhalstørklæde, en twistlærredsskjorte, en sort klædeskasket og et rødt lommeørklæde. Endvidere havde han et par støvler, en pibe og et cigarrør, som han 'foregav' tilhørte hans broder. Genstandene blev i alt fald udleveret til broderen J.P. Hansen, der til gengæld indleverede et par sko og et par uldsokker til Carl Henrik. Påklædningen har næppe været Carl Henriks arbejdstøj, men det fremgår ikke af protokollen. Måske kan oplysningen findes andetsteds i byfogedarkivet. Skælskør byfogeds arkiv. Landsarkivet for Sjælland m.m.

den enkelte arrestant, kan man undertiden finde oplysninger om køb af strømper, skjorte o.l.

Kan det så betale sig at lede efter disse spredte oplysninger? I tilfælde af, at det øvrige kildemateriale i retsbetjentarkivet mangler, at man har god tid, og at det absolut skal være den egn, kan det være nødvendigt. Men normalt vil det være et stort arbejde med forholdsvis ringe udbytte. I givet fald vil det for justits- og politiprotokollernes vedkommende kun være muligt, hvis der findes lister over retssagerne (sagelister). Ved deres hjælp kan man udvælge de retssager, hvor der kan være noget af interesse. Det er først og fremmest sædelighedsforbrydelser og måske tyveri (men der stjæles andet end tøj) samt – hvis man er interesseret i det almene – sager mod bissekræmmere og civile sager, hvor den ene part fremstiller eller handler med tøj.

Anmeldelsesprotokollerne må man kigge igennem, hvis man vil bruge dem, men de er kortfattede og sparsomme med oplysninger i forhold til retsprotokollerne. Delinkventregnskaber og evt. andre protokoller vil det ikke være umagen værd at gå i gang med. Oplysningerne om Anders Jespersens tøj køb eller Maren Pedersdatters påklædning tager man med, hvis man støder på dem, eller hvis man får dem fra andre, der tilfældigt har fundet dem. Men det er umuligt at gennemgå de tykke politiprotokoller for at finde den slags spredte oplysninger.

Efterskrift

Som det fremgår, er der mange dragthistoriske oplysninger at hente i retsbetjentarkiverne. I en del tilfælde kan man finde oplysninger om samme person på forskellige tidspunkter. Drengen Hans Sørensen og tjenestekarl Hans Hansen er eksempler herpå. I

nogle tilfælde kan oplysninger, der mangler et sted, findes et andet sted, eller oplysninger fra forskellige steder kan supplere hinanden.

Formålet med denne artikel har alene været at gøre opmærksom på, hvor man kan finde dragtoplysninger i retsbetjentarkiverne, og hvad man kan forvente at finde. Derfor har jeg undladt at behandle de metodiske problemer, som selvfølgelig også eksisterer for retsbetjentarkivernes vedkommende, ligesom der heller ikke er gjort nærmere rede for, hvordan man bruger disse arkiver.

Vejledning til registraturer over retsbetjentarkiverne

Retsbetjentarkiverne opbevares på landsarkiverne, og de er registreret efter et fælles system. De protokoller og pakker, hvor man især finder dragtoplysninger findes i følgende afsnit:

B. Justits- og politivæsen:

- Justitsprotokoller
- Justitsdokumenter
- Politiprotokoller
- Forhørsprotokoller
- Vidneprotokol
- Politidokumenter

C. Fogedvæsen:

- Fogedprotokoller
- Fogeddokumenter
- Udpantningsprotokoller

E. Skiftevæsen:

- Skifteprotokoller
- Skiftedokumenter
- Konkursboer

F. Auktionsvæsen:

- Auktionskataloger
- Auktionsdokumenter

G. Politiforvaltning:

- Efterlysninger

Signalementsprotokol
Arrestprotokol
Visitationsprotokol
Anmeldelsesprotokol

N. Korrespondance:
Journalsager
Indgåede breve
Udgåede breve

Anvendte kilder i denne artikel:

Antvorskov birk:
Efterlyste personer 1826-53
Forhørsprotokol 1830-31

Løve herred:
Politiprotokol 1845-46

Merløse-Tuse herred:
Auktionsforretninger 1865, 1866
Politiprotokoller 1824-26, 1845-47,
1862-65

Næstved byfoged:
Signalementsprotokol 1869-78

Skælskør byfoged:
Visitations- og arbejdsprotokol 1846-
61
Arrestprotokol 1846-63

Sorø by og birk:
Fogedprotokol 1829-34

Stevns-Fakse herred:
Auktionskatalog 1834
Efterlysninger 1861-69

St. Heddinge byfoged:
Arrestprotokoller 1839-55, 1868-74

Erna Lorenzen: *Hvem sagde national-
dragt.* 1987.

For brugen af retsbetjentarkiver hen-
vises til N.H. Frandsen: *Dansegilde og
mordbrand. Vejledning i retsbetjentar-
kiverne,* 1995.